

O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHI, ISTIQBOLLARI VA MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI

Zulfiqarov Xolbek Ubaydulla o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning rivojlanishidagi strategiyalar, maqsadlar va vazifalar tahlil qilingan. Shuningdek, yashil iqtisodiyotning yurtimiz iqtisodiyotidagi kelajak istiqbollari yuzasidan tahliliy fikrlar berilgan. Bundan tashqari yashil iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta'siri ko'rib chiqilgan

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, mehnat bozori, ekologiya, qayta tiklanuvchi energiya, ish bilan bandlik, yashil qurilish, yashil sanoat

KIRISH

Bugungi dunyoda yashil iqtisodiyot tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Ekologik toza ishlab chiqarish va qayta tiklanadigan energiya sohalari nafaqat atrof-muhitni himoya qilishga, balki yangi ish o'rinlari yaratishga ham xizmat qilmoqda. O'zbekistonda ham yashil iqtisodiyotga o'tish sari qator amaliy ishlar jadal amalga oshirilmoqda. Bu borada shaxsan prezidentimiz aniq strategiyalarni belgilab bermoqdalar. Buning isbotini yurtboshimizning 2022-yil 2-dekabrda “2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi qarorlarida ham ko'rish mumkin. Yuqoridagi qaror va unga asoslangan loyihalar qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, sanoatda energiya samaradorligiga erishish, sug'orish tizimini takomillashtirish va maishiy chiqindilarni qayta ishlash kabi istiqbolli yo'nalishlarni ilgari suradi. Bu kabi yangi yo'nalish va sohalarning iqtisodiyotga kirib kelishi yurtimiz mehnat bozoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishi, yetakchi kadrlarning ish bilan bandligi ta'minlanishi va aholi o'rtasida kambag'allikning qisqarishi shular jumlasidan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Yashil iqtisodiyotga oid asosiy adabiyot va manbaalar uning turli yo'nalishlarini ochib beradi. Mehant iqtisodiyotiga ta'siri borasida esa turli adabiyotlar bo'lib, ular asosan yashil iqtisodiyoti kiritgan o'zgarishlar haqida batafsil ma'lumot beradi. Xususan, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni mehnat bozorida sezilarli o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. An'anaviy iqtisodiyot ko'plab sohalarda atrof-muhitga zarar yetkazib kelgan bo'lsa, yashil iqtisodiyot teskari tamoyilga asoslanadi: u resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik toza texnologiyalarni joriy etishni taqozo etadi. Bu esa ish o'rinlarining yangi turlarini yaratishga olib kelmoqda. Shu jumladan, quyosh va shamol energiyasi sohalarida, chiqindilarni qayta ishlashda, ekologik qadoqlash ishlab chiqarishida, yashil qurilishda ko'plab yangi kasblar shakllanmoqda. Karl Burkart ta'kidlaganidek, yashil iqtisodiyotning asosiy yo'nalishlari – energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya manbalari va

ekologik toza texnologiyalar – nafaqat tabiiy muhitni himoya qiladi, balki yangi mehnat bozorini ham shakllantiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda yashil iqtisodiyotning oʻrni va taʼsiri turli oʻrganish metodlari orqali tahlil qilindi, va uning aynan mehnat bozoriga taʼsiriga urgʻu bergan holda oʻrganildi. Shuningdek, qayta tiklanadigan energiya sohasining oʻsishi muhim ahamiyat kasb etdi. Masalan, quyosh panellari va shamol turbinalari ishlab chiqarish, oʻrnatish va xizmat koʻrsatish jarayonlarida minglab yangi ish oʻrinlari paydo boʻlmoqda. Bu nafaqat muhandislar va texnologlar uchun, balki oddiy ishchilar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Dunyoning koʻplab davlatlari yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni yoʻlga qoʻymoqda. Xususan, Yevropa Ittifoqida yashil iqtisodiyotni ragʻbatlantirish uchun milliardlab yevro mablagʻ ajratilmoqda. Oʻzbekiston ham bu yoʻnalishda faol qadamlar tashlamoqda, xususan, quyosh va shamol energetikasi boʻyicha yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Ekologik toza ishlab chiqarish nafaqat mehnat bozorida yangi kasblarni shakllantiradi, balki mavjud kasblarning ham rivojlanishiga sabab boʻladi. Korxonalar atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan texnologiyalarni joriy etar ekan, yangi malakali mutaxassislar talab ortadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida oʻrganilgan adabiyotlar asosida yashil iqtisod rivojlanishini toʻrtta asosiy bosqichga boʻlish mumkin. Birinchi bosqichni oʻz ichiga olgan 1950-1960 yillar iqtisodiyotning atrof-muhit va insonga salbiy taʼsirini anglab yetish davri hisoblanadi. Bu davrda iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhitning degradatsiyalashuvi oʻrtasidagi bogʻliqlik toʻliq anglab yetilgan boʻlsa-da, ekologik muammolar iqtisodiy rivojlanish jarayonida tabiatni muhofaza qilish zarurligini eʼtiborga olish bilan cheklanib qolgan. Ikkinchi bosqich – 1960-1970 yillarni oʻz ichiga oladi. Ushbu bosqichda barqaror iqtisodiy rivojlanish tufayli tabiiy resurslardan jadal surʼatlarda intensiv foydalanish va atrof-muhitni ifloslantirish iqtisodiyotning moddiy-resurs bazasini izdan chiqarishi va inson turmush farovonligining pasayishiga olib kelishi toʻgʻrisidagi bahs-munozalar kuchaydi. Muhokamalardagi bosh gʻoya – tabiiy resurslarni va inson uchun qulay atrof-muhitni saqlab qolish maqsadida tejamkor (rational) iqtisodiyotni shakllantirishdan iborat edi. Uchinchi bosqich – 1980-1990 yillar. Ushbu davr rivojlangan mamlakatlarda “yashil” texnologiyalarni jadal surʼatlarda rivojlanish bosqichi boʻlib, ekologik modernizatsiya gʻoyasi ilgari surildi. Mazkur gʻoyaning asosiy mazmuni iqtisodiy oʻsish va sanoatning rivojlanishi ekologik jihatdan moslashishi iqtisodiyot nuqtai nazaridan maqsadga muvofiq ekanligi bilan izohlanadi. Ushbu davrda mutaxassislar oʻrtasida barqaror rivojlanish konsepsiyasi shakllana boshladi. Soʻnggi toʻrtinchi (2000-2010-yillar) bosqichda esa barqaror rivojlanish konsepsiyasining xalqaro va milliy qonunchilikda, biznes-muhitda, ommaviy axborot vositalarida qayd etilishi va mustahkamlanishi. Global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz xalqaro iqtisodiy tizimlarning beqarorligi muammosini yangicha talqin etishga undadi. “Erkin bozor” biosfera resurslarini saqlab qolish va ijtimoiy

adolat manfaatlarini himoya qilish, uzoq muddatli davrda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan o'z-o'zini tartibga solishga qodir emasligi g'oyasi ilgari surildi. 2010-yildan hozirgacha bo'lgan davrni yashil iqtisodiyot uchun global miqyosda keng tarqalish davri bo'ldi desak bo'ladi. Bu davr mobaynida deyarli barcha davlatlarda yashil iqtisodiyot iqtisodiyotning asosiy tarmog'iga aylanib ulgurdi. Buning birdan bir sababi shundaki, hamma davlatlarda yashil iqtisodiyot hal qilishi mumkin bo'lgan muammolar paydo bo'ldi. Shu bilan birga yashil iqtisodiyotning ta'siri mehnat bozoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Yashil iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta'siri tobora oshib bormoqda va bu jarayon iqtisodiy o'sishning yangi tarmoqlarini shakllantirmoqda. Eng avvalo, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish yangi ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, quyosh va shamol energetikasi sohalari nafaqat yuqori malakali muhandislar va texnik xodimlar uchun, balki oddiy ishchilar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik qadoqlash va yashil qurilish kabi yangi yo'nalishlarda ham ko'plab kasblar shakllanmoqda. Yashil iqtisodiyotning bu jarayonlar orqali mehnat bozoriga olib kelayotgan o'zgarishlari O'zbekistonda ham sezilarli darajada namoyon bo'layapti. O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni yangi texnologiyalarning joriy etilishiga va bu bilan bog'liq bo'lgan yangi kasblarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Misol uchun, elektr transport vositalari sanoatida benzin dvigatelli avtomobillar o'rniga elektr motorli avtomobillarni ishlab chiqarish bilan bog'liq texnik malakalar va ko'nikmalar shakllanmoqda. Bu jarayonda an'anaviy avtomobil mexaniklari o'rniga elektr transport vositalari bo'yicha mutaxassislar talab etiladi. Ushbu jarayonlar bilan bog'liq yangi kasblar nafaqat mehnat bozorini kengaytiradi, balki mavjud ishchilarning yangi texnologiyalarga moslashish zaruratini ham yuzaga keltiradi. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq faoliyatlarni kengaytirish orqali mehnat bozoridagi diversifikatsiyani kuchaytirmoqda. Korxonalar ekologik toza texnologiyalarni qo'llashga o'tgan sari, yangi mutaxassislar va yuqori malakali ishchilar talab etiladi. Bunday texnologiyalarni joriy qilish orqali korxonalar ekologik jihatdan mas'uliyatli bo'lishni ta'minlaydi, bu esa mehnat bozorida kadrlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Yashil iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta'siri, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda ahamiyat kasb etmoqda, chunki bu davlatlarda yangi ish o'rinlarini yaratish va ishsizlikni kamaytirish muhim iqtisodiy masalalardan biridir. Yangi kasblar va sohalar paydo bo'lishi nafaqat mehnat bozori uchun foydali, balki aholi o'rtasida kambag'allik darajasining kamayishiga ham olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida odamlar orasida ekologik ongning rivojlanishi va bu bilan bog'liq faoliyatlarga qiziqish ortadi, bu esa mehnat bozoridagi talablarga javob beradigan yangi kadrlarning shakllanishiga yordam beradi.

Shuningdek, qayta tiklanadigan energiya sohasining o'sishi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, quyosh panellari va shamol turbinalari ishlab chiqarish, o'rnatish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida minglab yangi ish o'rinlari paydo bo'lmoqda. Bu nafaqat muhandislar va texnologlar uchun, balki oddiy ishchilar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Dunyoning ko'plab davlatlari yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni yo'lga qo'ymoqda. Xususan, Yevropa

Ittifoqida yashil iqtisodiyotni ragʻbatlantirish uchun milliardlab yevro mablagʻ ajratilmoqda. Oʻzbekiston ham bu yoʻnalishda faol qadamlar tashlamoqda, xususan, quyosh va shamol energetikasi boʻyicha yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Ekologik toza ishlab chiqarish nafaqat mehnat bozorida yangi kasblarni shakllantiradi, balki mavjud kasblarning ham rivojlanishiga sabab boʻladi. Korxonalar atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan texnologiyalarni joriy etar ekan, yangi malakali mutaxassislariga talab ortadi. Bu esa aholi oʻrtasida ishsizlik darajasining pasayishini taʼminlaydi. Masalan, avtomobil sanoatida elektr transport vositalarini ishlab chiqarish keskin rivojlanmoqda. Elektr transport vositalari ishlab chiqarish jarayonida anʼanaviy benzin dvigatelli avtomobillarga servis xizmatlari koʻrsatuvchi xodimlarga nisbatan boshqacha malakalar talab etiladi. Shuning uchun bu sohada yangi kasblar, yangi bilim va koʻnikmalar paydo boʻlishi muqarrar. Yashil iqtisodiyotning mehnat bozoriga taʼsiri tobora ortib bormoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalarining rivojlanishi, ekologik toza ishlab chiqarishning kengayishi natijasida yangi ish oʻrinlari yaratilib, mehnat bozori yangi bosqichga chiqmoqda. Kelajakda yashil iqtisodiyot nafaqat atrof-muhitni himoya qilish, balki iqtisodiy oʻsishning muhim omiliga ham aylanishi shubhasiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yashil iqtisodiyotning mehnat bozoriga taʼsiri bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda va u iqtisodiy rivojlanishning barqaror va ekologik toza shaklini shakllantirishda katta rol oʻynamoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalari, ekologik toza texnologiyalar va chiqindilarni qayta ishlash kabi sohalar yangi ish oʻrinlarini yaratish va mavjud kasblarning rivojlanishiga katta hissa qoʻshmoqda. Oʻzbekistonda ham yashil iqtisodiyotga oʻtish jarayoni keng qamrovli loyihalar orqali amalga oshirilib, bu oʻz navbatida mehnat bozorida yangi kasblar paydo boʻlishiga sabab boʻlmoqda. Elektr transport vositalari sanoati, quyosh va shamol energetikasi kabi yoʻnalishlarda texnologik yangiliklar mutaxassislar uchun yangi imkoniyatlar yaratib, bu jarayon oʻzgarishlarga moslashishni talab qilmoqda.

Shu sababli, yashil iqtisodiyotning kengayishi mehnat bozoriga yangi talablar qoʻyadi va malakali mutaxassislar sonini oshirish zaruriyatini tugʻdiradi. Oʻzbekistonda yashil iqtisodiyotning yanada rivojlanishi uchun bir qator takliflarni ilgari surish mumkin. Yashil iqtisodiyotning rivojlanishi uchun zarur boʻlgan yangi kasblar va malakalar boʻyicha kadrlar tayyorlash tizimini kengaytirish lozim. Bu borada taʼlim muassasalarida yashil texnologiyalar va ekologik toza sanoatga oid dasturlarni joriy etish zarur. Yashil iqtisodiyot yoʻnalishlarida ishlayotgan korxonalar va tadbirkorlarni ragʻbatlantirish, ularga soliq imtiyozlari va subsidiyalar taqdim etish mehnat bozorida yangi ish oʻrinlarining yaratilishiga hissa qoʻshadi. Yashil iqtisodiyot sohasida innovatsiyalarni rivojlantirish uchun ilmiy tadqiqotlar va texnologik yangiliklarni qoʻllab-quvvatlash zarur. Bu esa yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga imkon beradi. Yashil iqtisodiyotning afzalliklari va ekologik barqarorlik haqida aholi orasida keng tushuncha shakllantirish kerak. Bu jarayon ekologik masʼuliyatli qarorlar qabul qilishga va yashil mehnat bozoriga qiziqishni oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda yashil iqtisodiyot Oʻzbekistonning iqtisodiy

rivojlanishida muhim rol o‘ynashi shubhasiz. Shu sababli, mehnat bozori yangi yo‘nalishlar va kasblarga moslashib, yashil iqtisodiyot orqali barqaror va atrof-muhitni muhofaza qiluvchi iqtisodiyotni yaratishda yetakchi rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ4477-son 2019-yil 4-oktyabr <https://lex.uz/docs/-4539502>
2. O‘zbekiston Respublikasining 2013 yil 27 dekabrda “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi O‘RQ-363-son Qonuni <https://tsul.uz/public/media>
3. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 14 iyuldagi “Energiyadan oqilona foydalanish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi O‘RQ-628-son Qonuni <https://lex.uz/docs/-10231>
4. Miriam Kenne, Michelle Gale De Oliveira. Greening the Global Economy: Reform and Transformation. The Green Economics Institute, 2013. - 350 p.
5. Yashil iqtisodiyot: Darslik. / A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiyev va boshqalar. – Toshkent: “Universitet”, 2020. - 262 b.
6. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>
7. O‘zbekistonda ishsizlik darajasi – O‘zbekiston yangiliklari – Gazeta.uz